

SENA KULENOVIĆ

UZ RESTAURACIJU RASPELA IZ KATEDRALE BLAŽENE DJEVICE MARIJE U SENJU

Sena Kulenović
Hrvatski restauratorski zavod
HR 10000 Zagreb

UDK: 72.025:7.046(497.5 Senj)
Stručni članak
Ur.: 2002-05-24

Na temelju stilskih i umjetničkih karakteristika raspela koje se danas nalazi u crkvi Blažene Djevice Marije u Senju, autorica otvara niz pitanja. Ona ističe da je povijest toga raspela usko povezana s poviješću crkvice sv. Jurja, koja je bila smještena uz desni brod katedrale, odnosno na prostoru između katedrale i rodne kuće pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića. Raspelo je iz te crkvice premješteno u katedralu 1854. i od toga trenutka mnogo je lakše pratiti restauracije koje su se na toj umjetnini vršile.

Nakon iscrpne analize problematike vezane uz raspelo u katedrali u Senju autorica zaključuje da to raspelo nije do danas na odgovarajući način valorizirano zbog nestručne restauracije i da je ta umjetnina pokazala svoje pravo lice tek nakon cjelovitoga konzervatorsko-restauratorskog zahvata.

Povijest raspela iz katedrale Blažene Djevice Marije u Senju usko je vezana uz povijest crkvice sv. Jurja koja je bila smještena uz desni brod katedrale, odnosno na prostoru između katedrale i rodne kuće pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića. Glagoljski natpis koji se nalazio na pročelju crkvice, a koji spominje Ivan Kukuljević-Sakcinski 1891.,¹ izgradnju crkvice smješta u godinu 1540. ili oko te godine.

¹ M. BOGOVIĆ, 1992, 25-34, prema: I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1891, 241.

Nemirno ratno vrijeme, posebno nakon turskog osvajanja Klisa 1537., zahtijevalo je oštre poteze, tako da senjski kapetan Ivan Lenković² naređuje da se zbog strateških razloga poruše sve veće građevine izvan zidina grada,³ pogotovo sakralni objekti, kako bi se spriječilo da turska vojska u njima nađe skloništa. Radi jačanja obrane grada na brdu iznad Senja 1558. godine podiže utvrdu Nehaj. Prema tvrdnji Mile Bogovića,⁴ temeljenoj na ostacima crkve pronađenim pri obnovi utvrde, na tom se mjestu najvjerojatnije nalazila crkva posvećena zaštitniku grada Senja sv. Jurju koja je porušena tridesetih godina 16. stoljeća i na kojoj je izgrađen Nehaj. Dokaze o postojanju crkve Bogović nalazi u pismu pape Lucija III.⁵ kojim se potvrđuje darovnica kralja Bele III. iz 1183./4., a kojom je templarima darovan grad Senj s okolicom, u što je bila uključena i crkva sv. Jurja, tada pod patronatom grada. Crkva posvećena zaštitniku grada nije se mogla nalaziti daleko od grada, a potvrdu za činjenicu da se nalazila upravo na mjestu Nehaja Bogović⁶ pronalazi u srednjovjekovnoj ikonografiji jer je bilo uobičajeno da crkve posvećene sv. Jurju budu smještane na brdima kako bi taj svetac bdio nad sigurnošću grada i građana. Kada je crkva zaštitnika grada smještena na brdu iznad grada porušena, morala joj se naći zamjena unutar gradskih zidina, pa je crkva sv. Jurja svoje novo mjesto pronašla uz bok katedrale.

Dok se povijest crkvice sv. Jurja još donekle može pratiti i rekonstruirati kroz poznate dokumente, zapisi o raspelu gotovo da i ne postoje. Godine 1708. u svom izvješću Svetoj Stolici⁷ o obnovi katedrale biskup Benedikt Bedeković⁸ spominje da se u crkvi sv. Jurja nalazi "veliko raspelo koje narod dosta štuje". Drugi podatak o raspelu saznajemo posredno jer je vezan za sudbinu crkve sv. Jurja koja je tijekom svog postojanja služila u različite svrhe: kao javni oratorij,

² Ivan Lenković – senjski kapetan (prije 1539.) i zapovjednik uskoka na području od Senja do rijeke Save. Prema njegovu planu organizirana je Vojna krajina, a 1556. godine imenovan je vrhovnim kapetanom Hrvatske i Slavonske vojne krajine.

³ M. VILIČIĆ, 1991, 277-300, prema: P. RITTER-VITEZOVIĆ, 1696, 97.

⁴ M. BOGOVIĆ, 1992, 25-34.

⁵ M. BOGOVIĆ, 1992, 25-34, prema: "vestris justis postulationibus grato concurrentes assensu vilam Signye a charissimo in Christo filio nostro Bela... illustri Hungarie rege cum omnibus petinenciis pia domui vestre liberalitete collata cum ecclesia sancti Georgii et omnibus, que in eodem loco de donatione regia rationabiliter possidetis, vobis et successoribus vestris apostolica auctoritate confirmamus". T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II, str. 191.

⁶ M. BOGOVIĆ, 1992, 25-34.

⁷ M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94, prema: *Archivio Segreto Vaticano, Congregatio Concilii, Relationes ad limina*, vol. 734.

⁸ Biskup Benedikt Bedeković tu je dužnost obavljao od 1704. do 1709. Započinje s temeljitim preuređenjem senjske katedrale, proširio je svetište i sagradio veliki oltar.

ubožnica, ali i privatna kapela u kojoj su se redili svećenički kandidati. Naime, kada se 1838. biskup Mirko Ožegović⁹ preselio u novosagrađeni biskupski dvor, crkva gubi svoju funkciju pa se sav važniji inventar iseljava iz nje, a tada je vjerojatno i raspelo preneseno u katedralu. Crkvice je nakon toga služila kao skladište građe koja je bila potrebna za obnovu katedrale, a 1854. godine, nakon rušenja krova, bila je okončana povijest crkve sv. Jurja u Senju.

Tako šturi podateci o raspelu ne govore nam mnogo o njegovu podrijetlu pa se do opsežnijeg istraživanja jedino možemo osloniti na ono što nam govori djelo samo, svojim stilskim i umjetničkim karakteristikama.

Raspelo je drveno, polikromirano, visoko 148 cm i 144 cm široko (raspon ruku). Mršavo, izmučeno tijelo Krista dobrih je proporcija, uspravno, blago tordirano u desnu stranu, s lagano savijenim koljenima. Ruke su gotovo u vodoravnom položaju tako da tijelo "ne visi". Osjeća se težnja za što realističnijim prikazom tijela: prsni koš je naglašen izraženim rebri i linijom ošita, ocrtavaju se mišićne grupe, žile i tetive u rukama i nogama, dok su ključna kost, pazuho, ramena i abdomen vrlo dobro oblikovani. Nema bolnoga gotičkog izvijanja, tijelo je preplavila renesansna smirenost koja se možda najbolje očituje u detalju fino modeliranih ruku s otvorenim dlanovima pomirenja. Polikromna perizoma s čvorom na desnom boku prati liniju tijela padajući u mekim, vodoravnim naborima.

Glava Krista lagano je nagnuta u desnu stranu, što je rezultat naknadne intervencije restauratora, a ne originalni postav. Glava je izdužena, iscrpljena lica, upalih poluotvorenih očiju iz kojih teku suze. Pokrivena je stiliziranom trnovom krunom i kosom koja valovito pada niz ramena. Kratka, kovčava brada i pune usne dobro su modelirani, usta su poluotvorena, a u njima se realistično naziru jezik i zubi. Niz čelo i vrat spuštaju se "curci" krvi kao tipično gotički detalji. Tragovi muke reducirani su na najmanju moguću mjeru. Patnja je prisutna – u izrazu lica, jednoj otvorenoj rani od uboda koplja na desnoj strani i ranama na dlanovima – ali na dostojanstven način, bez prevelike gotičke patetike.

Iako modelacija tijela nagovještuje da je majstor vjerojatno poznao kvalitetne uzore/predloške, u izvedbi ih nije u potpunosti dostigao. No, s druge strane, upravo ta anatomski nedorečenost pridonosi ekspresivnosti djela, određenoj krhkosti i liričnosti, tako da na gledatelja ostavlja snažniji dojam od nekih drugih, anatomski možda bolje pogođenih djela iz istog vremena. S obzirom na dosljednu izmjenu stilskih karakteristika raspelo možemo pripisati

⁹ Biskup Mirko Ožegović (1834.-1869.) gradi biskupski dvor u Senju i nakon niza biskupa koji su rijetko boravili u Senju, ponovno počinje stolovati u njemu.

mješovitom gotičko-renesansnom stilu, koji na našem prostoru možemo pratiti sve do sredine 16. st. Dok se u oblikovanju tijela osjeća novi duh vremena, glava postaje epicentar boli i patnje koju stariji, gotički stil snažnije izražava.

Kako se do sada nije pristupilo sustavnijem istraživanju podataka o raspelu, godina 1540. uzimala se kao godina nastanka i crkvice sv. Jurja i samog raspela. Bogović je tu dataciju pokušao dovesti u pitanje pretpostavkom da je vrlo moguće da je iz crkve s Nehaja veliki dio inventara prenesen u stolnu crkvu (kao što je to na primjer učinjeno s oltarnim kipom sv. Jurja) pa, između ostaloga, i raspelo.¹⁰ To bi značilo da raspelo nije rađeno za kapelu sv. Jurja u gradu, već za crkvu koja se nalazila na mjestu Nehaja, što bi vrijeme izrade vjerojatno pomaknulo u prvu četvrtinu 16. st. Bez dubljeg istraživanja to je vrlo teško potvrditi, no, međutim, usporedimo li senjsko raspelo s nekim drugim raspelima s ranijim datacijama, mogli bi se stvoriti temelji za tu tezu. Stilska i morfološka srodnost s raspelima obrađenim u domaćoj literaturi također nas upućuje na utjecaje i moguće uzore senjskog raspela. Tako nas sličnost s raspelima iz porečke Eufrazijane i župne crkve sv. Jurja u Piranu upućuje na sjevernjačke utjecaje koji se tijekom 15. st. javljaju u Italiji,¹¹ a ne možemo zanemariti ni bliskost s raspelom u crkvi sv. Marije u Rabu ili raspelom Leonarda Tedesca iz trogirске katedrale iz 1508.¹²

Pri određivanju utjecaja važno je svakako naglasiti činjenicu da je Senj u 15. i 16. st. središte u kojemu su se prelamale trgovačke, političke i kulturne veze. Nakon što ga 1469. ugarski kralj Matija Korvin preotima Frankopanima i proglašava slobodnim kraljevskim gradom, Senj postaje luka preko koje vodi jedini put u unutrašnjost hrvatskih područja sve do Ugarske. To je ujedno i put kojim toskanska renesansa stiže na ugarski dvor, koji tijekom četrdesetak godina Korvinove vladavine postaje utočište, učilište i rasadište renesansnih umjetnika. Tako intenzivna umjetnička razmjena između Budima i Italije ostavlja traga i u Senju, pri čemu se izdvaja nekoliko mramornih reljefa "Bogorodica s djetetom" iz Senja i okolice u duhu Rosselinovih predložaka.¹³ Odjeci tih snažnih utjecaja i veza osjećaju se i u 16. st., kada ih majstor senjskog raspela primjenjuje na svoj način, odnosno kako to Fisković definira objašnjavajući razvoj regionalnih oznaka stila: "vodeća talijanska iskustva stječu osobita preobraženja, postaju svojevrzni obrazac ponuđen ovdašnjim prijevodima".¹⁴

¹⁰ M. BOGOVIĆ, 1992, 25-34.

¹¹ V. EKL, 1982.

¹² *Blago trogirskih riznica*, katalog izložbe, Zagreb, 2001.

¹³ I. FISKOVIĆ, Zagreb, 1977, 203-205.

¹⁴ I. FISKOVIĆ, Zagreb, 1977, 214.

Godine 1854. raspelo je premješteno iz crkvice sv. Jurja u katedralu i vjerojatno odmah zauzima svoje mjesto na baroknom oltaru sv. Križa u prvoj desnoj kapeli od ulaza.¹⁵ To potvrđuje i fotografija iz 1930. na kojoj se vidi da je raspelo smješteno iza staklene pregrade, monokromno preslikano sa zlatnom perizomom i krunom na glavi koja je dug trenutnoj modi.¹⁶ Od premještanja raspela u katedralu mnogo je lakše pratiti i restauracije koje su se odvijale na raspelu s obzirom na to da su one vezane za prostor u kome se nalazilo. Senjska je katedrala, kao i mnoge druge, neprestani *work-in-progress* jer su svi biskupi u manjoj ili većoj mjeri djelovali na njezinoj obnovi. Tako se za vrijeme biskupa Ožegovića proširuje pjevalište te oslikava, pozlaćuje i mramorizira katedrala, na čemu 1865. radi majstor Santo Barbieri.¹⁷ Upravo u to vrijeme izveden je i najtemeljitiji zahvat na raspelu s polikromnim preslikom, na što upućuje slijed izvedenih radova. Ta najkvalitetnija restauracija dugo nije zahtijevala daljnje intervencije, tako da je sudeći po fotografiji iz 1930. restauracija s monokromnim preslikom uslijedila tek početkom 20. stoljeća. Nakon toga, do dolaska umjetnine u Hrvatski restauratorski zavod, nije više bilo većih restauratorskih zahvata, već samo oštećenja.

Na oltaru sv. Križa raspelo je bilo sve do bombardiranja grada 1943., u kojemu je stradala i katedrala i pri čemu je uništeno svetište, prva i zadnja desna kapela, krovnište i pjevalište katedrale. Kako oltar sv. Križa nikada nije obnovljen, raspelo je nakon toga bilo smješteno na zidu svetišta do sredine šezdesetih godina 20. st., a zatim je premješteno i postavljeno kraj oltara Presvetog Srca Isusova, gdje se nalazi i danas.¹⁸

Na kraju je prijeko potrebno istaknuti da je jedan od najočitijih razloga zašto senjsko raspelo do danas nije na odgovarajući način valorizirano, svakako nestručna restauracija. Ovdje smo pokušali otvoriti neka pitanja koja će morati pričekati iscrpnije istraživanje o umjetnini koja je tek nakon cjelovitoga, stručnog konzervatorsko-restauratorskog zahvata pokazala svoje pravo lice.

¹⁵ Oltar se spominje u Dekretu o II. kanonskoj vizitaciji biskupa Čolića stolnoj crkvi. kaptolu i kleru senjskom, Senj, 15. I 1752., fascikl B, br. 1, Biskupski arhiv Senj, original, na hrvatskom jeziku, *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 23, 1978.

¹⁶ Fotografiju koja se čuva u Sakralnoj baštini u Senju dobila sam ljubaznošću gđe Milene Rogić.

¹⁷ M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94, prema: Biskupski arhiv u Senju, *Protocolli*, p. 35, n. 773.

¹⁸ Podatke o poslijeratnoj sudbini katedrale dobila sam ljubaznošću g. Jurja Lokmera, ravnatelja NSK u Rijeci.



Sl. 1. Fotografija oltara Sv. Križa iz 1930. (senjska katedrala)

Literatura

- Joško BELAMARIĆ, Gotičko raspelo iz Kotora, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26, Split, 1987.
- Mile BOGOVIĆ, Prijelazno stoljeće senjske Crkve (1450-1550), *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 69-92.
- Mile BOGOVIĆ, Sveti Juraj i Senj, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, 25-34.
- Mile BOGOVIĆ, Senjska katedrala u biskupskim izvješćima za Rim i u postupcima za biskupska imenovanja, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 81-94.
- Lovorka ČORALIĆ, Prilog poznavanju djelovanja umjetnika i majstora senjskoga kulturnog kruga do sredine 16. st., *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994, 59-78.
- Lovorka ČORALIĆ, Senjani u Veneciji od 15. do 18 stoljeća, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993, 79-102.
- Vanda EKL, *Gotičko kiparstvo u Istri*, Zagreb, 1982.
- Ivan FISKOVIĆ, Likovni i literarni prikazi muke u hrvatskome srednjovjekovlju, Međunarodni znanstveni simpozij *Muka kao nepresušno nadahnuće*, Hvar, Korčula, 1998.
- Ivan FISKOVIĆ, Dva drvena plastička raspela iz romaničkog doba u Istri, *Peristil*, 35, Split, 1977.
- Ivan FISKOVIĆ, Gotičko kiparstvo, *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, Zagreb, 1997.
- Ivan FISKOVIĆ, Renesansno kiparstvo, *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, Zagreb, 1997.
- Ivan FISKOVIĆ, Renesansna umjetnost u Dalmaciji i Mađarskoj, *Gordogan*, 11, 1990, 9-24.
- Grga GAMULIN, *Slikana raspela u Hrvatskoj*, Zagreb, 1983.
- IVANČEVIĆ – CEVC – HORVAT, *Gotika u Sloveniji i Hrvatskoj*, Beograd – Zagreb, 1984.
- Ivan KUKULJEVIĆ – SAKCINSKI, *Nadpisi srednjovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah*, I, Zagreb, 1891.
- Josip. LUČIĆ, Veze između Senja i Dubrovnika za vrijeme hvarske bune (1510-1514), *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 235-242.
- Ivo PETRICIOLI, Zapažanja o drvenoj gotičkoj skulpturi u Rabu, *Rapski zbornik*, Rab
- Pavao RITTER VITEZOVIĆ, *Kronika aliti szpomen vszega szvjeta vikov*, Zagreb, 1696.
- Gjuro SZABO, *Hrvatski kulturni spomenici*, JAZU, Zagreb, 1940.
- Melita VILIČIĆ, Skice grafičkih rekonstrukcija nekih drevnih senjskih sakralnih građevina, *Senjski zbornik*, 18, Senj, 1991, 277-300.

ÜBER DIE RESTAURATION DES KREUZES AUS DER KATHEDRALE DER SELIGEN
JUNGFRAU MARIA IN SENJ

Zusammenfassung

Auf Grund der stilistischen und der künstlerischen Charakteristiken des Kreuzes das heute in der Senjer Kathedrale steht, öffnet die Autorin dieses Artikels eine Reihe Fragen. Sie betont, dass die Geschichte von diesem Kreuz eng verbunden ist mit der Geschichte der Kirche des hl. Juraj die neben dem rechten Schiff der Kathedrale stand, im Raume zwischen der Kathedrale und dem Geburtshaus von dem kroatischen Dichter Silvije Strahimir Kranjčević. Das Kreuz wurde aus diesem Kirchlein 1854 umgestellt, und seit diesem Moment ist es viel leichter den Restaurationen zu folgen, die an diesem Kunstwerk ausgeführt wurden.

Nach einer ausführlichen Analyse der mit diesem Kreuz verbundenen Problematik, zieht die Autorin die Folgerung, dass dieses Kreuz bis vor einiger Zeit unangemessen valorisiert wurde, und das dieses Kunstwerk sein Antlitz erst jetzt, nach einer kompetenten Konservierung und Restauration, zeigen kann.

RESTORATION OF THE CRUCIFIX FROM THE CATHEDRAL OF BLESSED VIRGIN
MARY AT SENJ

Summary

By taking into consideration the characteristics of style and artistic phenomena of the crucifix, exhibited today at the Cathedral of Blessed Virgin Mary at Senj, the author opens number of various questions. Namely, the author is of the opinion that the history of the crucifix has been very closely linked to the history of St. Juraj Chapel, which was located along the Cathedral's right side aisle respectively on the area between the Cathedral and native house of the poet Silvije Strahimir Kranjčević. The crucifix was transported from the Chapel to the Cathedral in 1854 and from that time on it was much easier to follow various interventions that were taken on the sculpture.

After analysing in details various problems linked to the crucifix, the author comes to a conclusion that the value of crucifix was never so far properly estimated due to the unprofessional interventions which used to be taken on it. In fact, the sculpture revealed its real face only after the complete intervention on its conservation and restoration.